

جریان اطلاعات و چالش های کشورهای کمتر توسعه یافته

چکیده

تکنولوژی های ارتباطی و اطلاعاتی لحظه به لحظه رشد می کنند. هر روز و هر ساعت بر تعداد و قابلیت های آن ها افزوده می شود. با تلاش دولت ها برای ارتقاء میزان توانمندی اطلاعاتی و همچنین توسعه یافتگی بیشتر به همان اندازه که بر سرعت رشد فناوری های ارتباطی و اطلاعاتی در جهان افزوده می شود، تعداد پرشماری از انسان ها از دستیابی به اطلاعات و اخبار بدلیل عدم دسترسی به تکنولوژی های ارتباطی، فقدان مهارت های کافی، محدودیت های اقتصادی و فرهنگی و سیاسی محروم می مانند.

آنها گروهی از ساکنان جوامع دورافتاده تر از مراکز اصلی قدرت و توزیع امکانات در مناطق نابرخوردار و یا حتی ممکن است ساکن یکی از برخوردارترین شهرها باشند.

جریان الکترونیکی داده ها می تواند با زیربسترهای مناسب، تا حدودی این دسترسی ها را تسهیل نماید.

مقدمه

در مطالعه تاریخ جوامع بشری، تا حدود نیمه دوم قرن بیستم، به دو نوع جامعه کشاورزی و صنعتی بر می خوریم. قدرت جامعه کشاورزی به حدود پانزده هزار سال قبل از میلاد برمی گردد. در این نوع جوامع اصلی ترین شغل کشاورزی و عمده ترین سازمان مزرعه بوده است. ابزارهای اصلی در جوامع کشاورزی زمین، شبکه آبیاری و دام جهت حمل و نقل بود. از اواسط قرن هجدهم میلادی استفاده از ماشین و فنون جدید سرعت قابل توجهی به خود گرفت و باعث ایجاد جامعه صنعتی شد. در این جامعه اشتغال عمده، کار در کارخانه ها و سازمان عمده کارخانه می باشد. در جامعه صنعتی امکانات حمل و نقل، جاده ها و شبکه های آب و برق از ملزومات اصلی است.

در هر دو جامعه فوق، فناوری مورد استفاده در ارتباطات یک سو به سو است. در جامعه کشاورزی امکان انتقال پیام عمدتاً از طریق نوشتن میسر بود، و در جامعه صنعتی علاوه بر نوشته و چاپ؛ رادیو، تلویزیون، فیلم، سینما، و تلفن از ابزارهای دیگر انتقال پیام بودند.

در نیمه قرن بیستم با رشد فناوری های ارتباطی و نیز نیاز روزافزون به اشکال مختلف اطلاعات، نطفه دوران جدیدی بسته شد که در آن حیات جوامع به شدت به گردش اطلاعات وابسته گردید. در این دوران برخلاف دوران تمدن صنعتی که جهان روز به روز گسترده تر می شد، جهان رو به سمت کوچک شده و یا به تعبیر مک لوهان "دهکده جهانی" پیش می رود. تغییر رویکرد از فناوری مولد به فناوری اطلاعات آغازگر مرحله جدیدی از حیات بشری شده است که مهمترین ویژگی اش سرعت بیشتر و اتکا به اطلاعات به عنوان ماده خام مورد نیاز صنایع می باشد. برخلاف عصر صنعتی که در آن مهمترین ایده، ایده تقسیم کار آدم اسمیت و تخصصی کردن و تک بعدی نگری بود، در این دوران تدریجاً نوعی دیدگاه جامع نگری بر امور سایه انداخت (منتظر، 1381).

توسعه روز افزون این دیدگاه و رسوخ آن در نسوج مختلف جامعه و تاثیرگذاری بر کلیه مناسبات اجتماعی موجب شد بسیاری از متفکران و اندیشمندان باور کنند که جامعه جدیدی در حال تکوین است که با جامعه صنعتی تفاوت های آشکار دارد. جامعه صنعتی برای افزایش کار بدنی انسانها به نیروی درونی موتورها نیازمند بود، اما جامعه جدید برای افزایش کار ذهنی به فناوری رایانه و ارتباطات نیازمند است.

به این ترتیب "جامعه اطلاعاتی" شکل گرفت. دانیل بل (محسنی، 1380) از جامعه اطلاعاتی به عنوان "جامعه فراصنعتی" یاد می کند. او معتقد است که جامعه فراصنعتی از مرحله تولید کالاها به صنعت خدمات انتقال یافته است و دانش تئوریک در آن تحول بنیادی یافته است و دانش و نوآوری به یک منبع راهبردی و متحول کننده مبدل شده است. جامعه جدید عمدتاً ناظر بر اطلاعات، فناوری و دانش است. کانون اصلی صورت بندی مدرن متاخر جهان و جامعه قرن 21 و هزاره سوم میلادی مفهوم کانونی اطلاعات است. در واقع "اطلاعات" مهمترین نقش را هم در ایجاد این تحول و هم در اداره این جامعه نو ظهور به عهده دارد. به اعتقاد ویلیام مارتین (محسنی، 1380، ص 21) "جامعه اطلاعاتی" جامعه ای است که در آن کیفیت زندگی، همانند چشم اندازهای تحول اجتماعی و توسعه اقتصادی، به میزان رو به تزایدی به اطلاعات و بهره برداری از آن وابسته است. در چنین جامعه ای

استانداردهای زندگی، الگوهای کار و فراغت، نظام آموزشی و بازار کار به میزان کاملاً محسوس تحت الشعاع پیشرفت‌هایی قرار گرفته‌اند که در قلمرو "اطلاعات" و دانش‌های رومی داده است.

به طور کلی می‌توان ظهور جامعه اطلاعاتی را مقارن چند تحول مرتبط با یکدیگر برشمرد که عبارتند از:

- کوتاه شدن فاصله‌ها و تبدیل شدن به مجموعه اجتماعی واحد (جامعه جهانی)

- گردش اطلاعات به مثابه شریان اصلی حیات جامعه

- تبدیل شدن اطلاعات به کالا

اطلاعات چیست؟

برای پیگیری بحث قبل از همه باید به خود "اطلاعات" پرداخت. اطلاعات که عنصر اصلی جامعه اطلاعاتی می‌باشد چیست؟

به معنای تصویر، آموزش و شکل‌دهی بوده است و در زبان فرانسه به "Information" واژه اطلاعات در زبان لاتین به شکل "به معنای پردازش و گردآوری حقایق از طریق تحقیقات حقوقی است. از دید علوم انسانی می‌توان گفت "Le information شکل" که اطلاعات چیزی است که عامل ارتباط است، چیزی حقیقی، ارزشمند، مفید و کارا که معمولاً با دانش هم‌تراز می‌گردد.

(Moulana, 1997, p.25)

برخی اطلاعات را پدیده‌ای شناختی می‌دانند که هر تغییری در عقیده یا الگوهای شناختی فرد را ارائه می‌کند. از نظر برخی، اطلاعات فرایند تجربی تعامل با جهان پدیده‌هاست. اطلاعات حاصل آگاهی و هوشیاری است؛ اطلاعات فراوده ناملموس دانش موجود در ذهن شخص و موضوع تفسیر تجربیان ذهنی وی می‌باشد. اطلاعات همچنین به عنوان پدیده‌ی زبان‌شناسی جنبه‌گزاره‌ای جملات یا مجموعه‌ای از جملات پنداشته شده است. اطلاعات همچنین به معنای نتیجه پردازش داده‌ها تلقی شده است. پیتر دراکر معتقد است "هدف از ویژگی‌های اطلاعات است. اطلاعات نه تنها دارای قابلیت تأثیرگذاری برگزیده است بلکه خود نیز شکل خاصی دارد و برای هدف خاصی سازمان می‌یابد. داده‌ها زمانی به اطلاعات تبدیل می‌شوند که ارائه‌دهنده آنها معنی و مفهوم خاصی به آنها ببخشد. با افزودن ارزش به داده‌ها، در واقع آنها را به اطلاعات تبدیل می‌کنیم" (داونپورت، 1379، ص 26).

دانش چیست؟

معمولاً اطلاعات با دانش هم‌تراز در نظر گرفته می‌شود در صورتیکه دانش نه داده است و نه اطلاعات؛ هرچند که به هر دو مربوط است اما تفاوت آنها لزوماً ماهوی نیست، بلکه صرفاً از نظر مراتب با هم متفاوت‌اند. دانش ترکیبی سازمان‌یافته از داده‌هاست که با مجموعه‌ای از قواعد، رویه‌ها و عملیات آموخته شده از طریق تجربه و تمرین درون‌سازی شده است. بنابراین دانش را درک، آگاهی یا شناختی که در طول زمان از طریق مطالعه، تحقیق، مشاهده و تجربه به دست می‌آید تعریف کرده‌اند. دانش تلفیق تفکر با اطلاعات است؛ و در واقع تفسیری فردی از اطلاعات بر پایه تجربیات، مهارت‌ها و توانمندی‌های شخصی است (Bollinger, 2001).

صاحب‌نظران دانش را در قالب طبقه‌بندی‌های دوگانه تقسیم کرده‌اند: شخصی در مقابل اجتماعی، سازنده در مقابل ساختار، سخت افزاری در مقابل نرم‌افزاری، و دانش ضمنی در برابر دانش آشکار. دانش آشکار دانشی است که به روشنی تدوین و تعریف و به سادگی و بدون ابهام تبیین و در پایگاه‌های اطلاعاتی رمزگذاری و ذخیره شده است. دانش ضمنی دانشی غیرآشکار است که در ذهن افراد وجود دارد و اغلب توصیف و انتقال آن مشکل است. پوپر (حری، 1372) نیز دانش را به دو مقوله دانش عینی و ذهنی تقسیم کرده است.

به تعبیر پوپر، دانش عینی کاملاً مستقل از ادعای هر فرد برای دانستن، پذیرفتن، تأیید یا عمل به آن است. دانش به معنای عینی آن، دانش بدون داننده و معرفت بدون عامل‌شناسنده است و مستقل وجود دارد. دانش ذهنی شامل حالات ذهنی یا شعور است.

تفاوت اطلاعات با دانش

به عقیده ماتسیچ اطلاعات باید با دانش مساوی پنداشته شود. اگر این کار صورت گیرد مانند این است که حاکم و مردمی که این حکومت را به وی ارزانی داشته اند یکسان فرض شوند. اگرچه دانش بر روی اطلاعات مربوط تکیه دارد، اما دانش یک عنصر آفریننده دارد که اطلاعات فاقد آن است (در ماتسیشی، 1387).

جس شرا نیز قابل به تمایز میان اطلاعات و دانش است. از نظر او اطلاعات درونداد دانش است و همواره از راه حواس دریافت می شود، صرف نظر از آنکه چه دستگاههایی بین ارسال کننده و گیرنده عمل می کنند. واژه اطلاعات اسم جمع برای بخشی از کل آن چیزی است که می توان شناخت بنابراین، اطلاعات واژه مناسبی به جای دانش نیست. از نظر شرا، دانش آن چیزی است که فرد، گروه یا یک فرهنگ می داند. بنابراین "داده"،

"اطلاعات" و "دانش" مفاهیم نسبی هستند. همه دانستنی ها با "داده" ها و وقایع پالایش نشده شروع می شوند. هنگامی که زمینه هایی به آنها افزوده می شود به

"اطلاعات" تبدیل می شوند. زمانی که اطلاعات استنباط شود تبدیل به آگاهی می شود. آگاهی ترکیب شده با یقین به "دانش" تبدیل می شود. (تاوولی، 1380)

انواع اطلاعات

علاوه بر تعاریف مختلف در مورد اطلاعات، تقسیم بندی های متفاوتی از آن نیز ارائه شده است. در یک تقسیم بندی، اطلاعات به سه نوع مطرح شده است:

الف) اطلاعات شفاهی

ب) اطلاعات مکتوب

(Peterson, 1996 ج) اطلاعات دیدار و شنیداری)

اطلاعات شفاهی معمولاً از طریق از طریق سخنرانی ها، میزگردها، سمینارها، گردهمایی ها و نشست های دوجانبه مبادله می شود. اطلاعاتی که به صورت شفاهی منتقل می شود می تواند نتیجه تحقیقات و مطالعات افراد باشد و یا اینکه صرفاً بازگویی نظریات و تجربیات گذشته افراد و سازمان ها را در بر گیرد این نوع تبادل اطلاعات ممکن است به تولید اطلاعات جدید منجر شود و یا اینکه جنبه آموزشی داشته باشد در هر حال به نوعی ارتباط دو جانبه یا چند جانبه منجر خواهد شد.

اطلاعات مکتوب اطلاعاتی است که در قالب یک نوشته از جمله: کتاب، نامه، روزنامه، مجله و دیگر اشکال مکتوب درآمده و قابل انتقال و استناد است. اطلاعات مکتوب که امروزه در قالب الکترونیکی نیز تولید و توزیع می شود، سهم عمده ای از انتقال اطلاعات علمی و فرهنگی را بر عهده گرفته است که با گسترش شبکه های رایانه ای این نقش نیز برجسته تر می شود.

منظور از اطلاعات دیداری و شنیداری، اطلاعاتی است که از طریق سخن پراکنی ها و به شکل فیلم، رادیو و تلویزیون و بخش ماهواره ای منتقل می شود و این قسمت نیز به نوبه خود تاثیر قابل ملاحظه ای در جریان اطلاعات دارد و با پیشرفت های روز افزون در فناوری ماهواره ای، این تاثیرات عمیق تر می شود. آنچه در این نوع اطلاعات بیشتر مورد تأمل است، زیر ساخت های ملی و بین المللی است که میزان مشارکت هر کشور را در انتقال اطلاعات و تولید و توزیع آن تعیین می کند. (حسن زاده، فتاحی، 1383)

جریان اطلاعات

جریان اطلاعات فرایندی است که در طول آن ، اطلاعات از يك منبع تولید کننده به مصرف کننده منتقل می شود . جریان اطلاعات در دو بخش جداگانه قابل بررسی است جریان ملی اطلاعات و جریان بین المللی یا جهانی اطلاعات . جریان ملی اطلاعات عبارت است از حرکت اطلاعات در داخل مرزهای ملی ، میان افراد ، موسسات و سازمان ها که از تجانس و همگونی نسبی برخوردار است ؛ ولی جریان بین المللی اطلاعات حوزه ای وسیع را در بر می گیرد و حرکت پیام ها و اطلاعات را در میان مرزهای ملی ، بین دو یا چند نظام ملی و فرهنگی شامل می شود ، که تنوع ، گستردگی و حجم اطلاعات مورد مبادله از ویژگی های بارز این جریان ، Borthnick به حساب می آید . و عوامل زیادی از جمله اقتصادی ، سیاسی ، فرهنگی ، حقوقی و فناوری را در بر می گیرد . (1981)

در جریان اطلاعات سه رکن اصلی : چرخه اطلاعات (تولید ، توزیع و مصرف) ، زیر ساخت ها و " موجودیت ها " دخالت دارند . موجودیت ها از سه رکن موجودیت شخص ، دولت ها و موجودیت های فراملی تشکیل شده است که تعامل میان آنها انواع جریان های اطلاعات را رقم می زند . در داخل هر يك از این جریان های اطلاعات ، چهار عامل اساسی تعیین کننده مسیر و نوع جریان است كه عبارتند از : ماهیت قدرت ، ماهیت منابع ، نظامها ارزشی و زیرساختهای ملی و بین المللی . قدرت حاکم بر جامعه و قدرت و توانایی هر موجودیت ، مسیر جریان اطلاعات میان اشخاص ، دولت و موسسات فراملی را تعیین خواهد کرد . به همان میزان ، منابع اقتصادی ، اطلاعاتی و اولیه موجود در اختیار هر موجودیت در تعیین جهت جریان " از " و یا " به سوی " آن موجودیت موثر است . نظام های ارزشی جامعه نیز یکی از عواملی است که می تواند شدت و ضعف جریان اطلاعات میان اشخاص ، دولت ها و موسسات فراملی را تعیین کند و در نهایت وجود زیر ساختهای فنی و فناوری مورد نیاز برای برقراری جریان اطلاعات ، تا حدودی وضعیت و کیفیت جریان اطلاعات در سطوح مختلف را شامل می شود و هر جامعه ای که زیرساختهای فرهنگی ، اجتماعی ، سیاسی ، حقوقی و فنی اطلاع رسانی را فراهم آورده باشد به همان اندازه در جریان بین المللی نقش و سهم خواهد داشت . (حسن زاده ، فتاحی ، 1383)

اهمیت مطالعه جریان اطلاعات

آنچه مطالعه درمورد جریان اطلاعات را ضروری می سازد عبارت از :

1. رشد فناوری های نوین اطلاعات و ارتباطات و استفاده و تاثیر آن بر ماهیت ، میزان و محتوای اطلاعات
2. آگاهی روزافزون دولت ها ، ملتها ، موسسات ، گروه ها و اشخاص درباره اهمیت جریان اطلاعات ، عدم تعادل و پیامدها و تاثیرات آن در فرایند تصمیم گیری ملی ، بین المللی و همچنین بر زندگی روزمره مردم جهان .
3. تعداد رو به گسترش فعالان ملی و بین المللی در تمام جنبه های جریان اطلاعات با مقاصد اقتصادی ، سیاسی ، اجتماعی و به ویژه جنبه هایی مانند تجارت ، بازاریابی ، آموزش و فرهنگ .
4. علایق روبه رشد مطالعات تطبیقی میان فرهنگی درباره عقاید عمومی و تصاویر ملی که باعث انگیزش به سوی تحقیقات بیشتر می شود .
5. بحث های مربوط به نظم نوین اقتصاد بین المللی و نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات از دهه 1970 مبنی بر اعلامیه یونسکو درباره جریان اطلاعات و سیاست های ارتباطات و مطرح شدن بحث مربوط به جوانب اقتصادی و ارتباطی منابع جهانی .

انواع اطلاعات از دیدگاه جریان اطلاعات

اطلاعات را از دیدگاه جریان اطلاعات می توان به سه دسته عمده تقسیم کرد :

1. اطلاعات داشته

2. اطلاعات نگاشته

3. اطلاعات برداشته

اطلاعات داشته: این نوع از اطلاعات ناظر بر دارایی های اطلاعاتی يك شخص يك جامعه یا يك نظام است که می تواند به دو صورت ذهنی و عینی وجود داشته باشد و داشته های ذهنی مردم، تعاملات میان افراد، چگونگی انجام امور روزمره، طرز حل مسائل و مواردی از این قبیل، اطلاعات داشته ذهنی يك جامعه را تشکیل می دهد که همه جوامع کم و بیش از این نوع "اطلاعات داشته" را دارند و از این جهت نمی توان جوامع را به "دارا" و "فقیر" و "یا" شمال" و "جنوب" و مانند اینها تقسیم کرد. اطلاعات داشته عینی جوامع، کتابها، نشریات، پایگاههای اطلاعاتی، روزنامه ها، مجلات موجود در يك جامعه را از لحاظ کمی در بر می گیرد. از نظر اطلاعات داشته عینی می توان تا حدودی میان جوامع تقسیم بندی هایی انجام داد. ولی با توجه به اینکه کم و بیش، بیشتر کشورها و ملل، شکل های مختلف عینی اطلاعات را خریداری می کنند، فاصله ها چندان گسترده نیست، هر چند که باز در این مرحله فاصله ها می تواند زیاد باشد، زیرا عوامل مختلفی از جمله زیرساخت های فنی مانند چاپ و تکثیر، زیرساختهای سیاسی مانند تمایل و اراده دولت ها در پشتیبانی و یا امتناع و جلوگیری از انتشار و حتی خرید نشریات وزیر ساخت های فرهنگی مانند رواج فرهنگ نوشتاری و موارد مشابه در این امر دخیل است. این تفاوتها یا محسوس نیست و یا به تنهایی تعیین کننده نیست.

اطلاعات نگاشته: مقصود از اطلاعات نگاشته، اطلاعاتی است که در قالب يك نظام، محمل و یا مجموعه منسجم به منظور ارائه، انتقال و توزیع گردآوری شده باشد. در جریان اطلاعات اطلاعات نگاشته به دو شکل چاپی و غیر چاپی انتقال می یابد. اطلاعات نگاشته چاپی شامل کتاب ها، نشریات، چکیده نامه ها، کتابشناسی ها، مجموعه مقالات و غیره می باشد. در شکل غیر چاپی اطلاعات نگاشته، قالب های الکترونیکی، چند رسانه ای، مواد دیداری و شنیداری، فیلم و سینما و برنامه های رادیو و تلویزیونی جای می گیرد، که شاخص اصلی تمایز میان موسسات، سازمان ها، کشورها و نظام اجتماعی است. در این مرحله کشورهای قدرتمند با تاثیر گذاری بر محمل ها و شکل دهی اطلاعات، ارزش ها، خواسته ها، آرمان و داشته های خود را به دیگران عرضه می دارند که در بیشتر اوقات به نوعی تحمیل نیز تبدیل می شود. در این نوع اطلاعات، توانایی و ظرفیت تولید هر ملتی تعیین کننده مقام و موقعیت آن ملت در جریان جهانی اطلاعات است و هر ملتی نظام، محمل یا مجموعه برتر را در اختیار داشته باشد و دارای انتشارات قدرتمند، رادیو-تلویزیون قوی، نظام اطلاع رسانی منظم و نظام های ماهواره ای منسجم تري باشند، به همان اندازه در جغرافیای سیاسی اطلاعات، تاثیر گذارتر خواهد بود. درست در این نقطه است که جهان به دو قطب، شمال و جنوب تقسیم می شود و فقر اطلاعاتی به وجود می آید و جریان يك سویه و یا دو سویه شکل می گیرد. هر کشوری که در مرحله نگاشت اطلاعات موفق تر باشد، به تبع آن در جریان جهانی اطلاعات نیز از قدرت و تاثیر بیشتری برخوردار خواهد بود.

اطلاعات برداشته: همان گونه که دیدیم، اطلاعات داشته و اطلاعات نگاشته به مرحله شناسایی، شکل دهی و انتقال اطلاعات مربوط می شود. چنانچه از اطلاعات داشته و نگاشته، محتوای مناسب عملکرد نظام اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فنی و ... جامعه خود را به دست آورده باشیم به "اطلاعات برداشته" دست یافته ایم که معادل "دانش کاربردی و عملیاتی می باشد. اگر کشوری بتواند با استفاده از برنامه ریزی هدفمند اطلاعات برداشته سازمان های خود را ارتقاء بخشد، می تواند فاصله خود را با کشورهای پیشرفته کاهش دهد. تا زمانیکه اطلاعات موجب تغییر و یا تکمیل رفتار، نگرش و رویکردها و عملکرد شخص یا جامعه نشود و تاثیر اطلاعات در قالب نتایج تصمیم گیری های حاصله از آن نمود پیدا نکند، اطلاعات برداشته مطلوب در جامعه حاصل نشده است. کشورهایی که می خواهند از لحاظ سیاسی، دیگر کشورها را در راستای منافع خود تحت تاثیر قرار دهند، از حوزه های فرهنگی، سیاسی و نگرشی جامعه مقابل، از طریق ایجاد اطلاعات برداشته و القای نظریات خود اعمال نفوذ می کنند. این حوزه، حوزه ای است که از سخن پراکنی، پخش های ماهواره ای و استفاده وسیع از اینترنت و دیگر فناوری های پیشرفته استفاده می کنند تا برداشته ها جوامع مختلف را طبق دلخواه خود شکل دهند. (حسن زاده، فتاحی، 1383)

جریان آزاد اطلاعات

افکار عمومی در عرصه بحث آزاد شکل می گیرد. افکار عمومی برآیند دیدگاههای مشترك تعداد زیادی از مردم يك جامعه درباره مسائل اساسی و عمومی زندگی جمعی است از طرفی موضع گیری های فردی و اجتماعی تابعی از شناخت و اطلاعات است که از

محیط پیرامونی دریافت می شود . بنا براین ، کیفیت ، دسترس پذیری و انتقال اطلاعات بر کار آمی افکار عمومی عمیقاً تأثیر خواهد گذاشت .

" آزادی اطلاعات " یا " جریان آزاد اطلاعات " نتیجه طبیعی و حق اولیه آزادی بیان و عقیده است . همچنان که تولید اطلاعات در سطح ملی و بین المللی رشد می یابد ، دسترسی مناسب به آن نیز به عنوان ابزاری که موجب کاهش وابستگی اقتصادی ، سیاسی و فرهنگی می گردد ، اهمیت پیدا می کند . بنا براین آنچه در جریان آزاد اطلاعات از اهمیت ویژه ای برخوردار می گردد توزیع اطلاعات است . رشد فناوری ارتباطات ، گسترش بازار ملی و بین المللی ، و وضع مقررات و سیاست های صنعتی باعث شده است که مرحله توزیع به صورت مهم ترین حلقه زنجیر نظامهای اطلاعاتی درآید .

در جوامع کنونی اطلاعات و دسترسی به آن قدرت محسوب می شود، (مولانا ، 1371) زیرا دسترسی به اطلاعات و توان بهره وری از آن می تواند برخی از کشورها را از نظر مزیت های اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی بر سایر کشورها رجحان دهد . بدون شك جریان آزاد اطلاعات در سطح ملی موجب جلوگیری از فساد و تصمیمات خودکامه می گردد ، زیرا تصمیم گیرندگان جامعه را وادار به پاسخگویی و تصمیم گیری هایی منطقی در امور اقتصادی و مدیریت خواهد کرد و مشارکت مردم را در سرنوشت خود تسریع می کند . زیرا تصور بر این است که از طریق شبکه های الکترونیکی جهانی مقادیر متنابهی اطلاعات به سرعت در طول مرزهای ملی جا به جا می شوند و علاوه بر این از اشکال مختلف سانسور سنتی نیز در امان هستند . اما در سطح بین المللی در سایه تنش های منافع متضاد دولت ها ، آزادی جریان اطلاعات بیشتر به نفع کشورهای پیشرفته است .

اطلاعات تا استفاده نشود ارزشمند نخواهد بود . ارزش اطلاعات در مصرف آن است . فعالیتهای حرفه ای دانشمندان ، فناوران ، محققان ، دانشگاهیان ، مدیران و... انتقال موثر اطلاعات را اجتناب نا پذیر می سازد جریان اطلاعات مستلزم وجود عوامل اساسی زیر است :

1. " منبع اطلاعات " یا " تولید کننده پیام " یا فرستنده
2. پیام یا اطلاعاتی که ارسال می شود
3. انتقال دهنده یا کانال ارتباطی ، محمل یا رسانه ای که از طریق آن پیام منتقل می شود و جریان می یابد .
4. دریافت کننده یا بهره گیر (گیرنده) که پیام را به دانش تبدیل می کند .

رابطه بین این عوامل اساسی به شکل زیر ترسیم شده و به عنوان فرایند ارتباط نامگذاری شده است :

(فرستنده) (اطلاعات) (گیرنده)

منبع پیام مقصد

کانال ارتباطی

(فرایند ارتباط)

به منظور برقراری ارتباط و ایجاد هم زبانی بین فرستنده (منبع پیام) و گیرنده (مقصد) دو گام دیگر باید در فرایند ارتباط برداشته شود . گام اول رمزگذاری (کد گذاری) پیام مورد انتقال در فرمی مناسب برای انتقال است که می تواند به شکل علائم ، نشانه ها ، واژه های گفتاری و نوشتاری و غیره باشد . به هر حال برای تکمیل عمل انتقال ، پیام باید توسط گیرنده رمزخوانی و رمزگشایی (کدشکنی) شود . به طور کلی در فرایند انتقال اطلاعات از يك واحد به واحد دیگر ، فرستنده پیامی را از منبع اطلاعات یا محرکی را از

مجموعه محرك ها انتخاب مي كند و آن را از طريق شبكه يا كانال موجود و معمولاً پس از تبديل آن به نشانه ها براي گيرنده ارسال مي كند . گيرنده ، پس از رمز گشايي پيام ، آن را در انباره اطلاعات خود جاي مي دهد . اطلاعات دريافت شده توسط گيرنده پردازش و به دانش تبديل مي شود اين فرايند در قالب جديد زير ترسيم شده است .

منبع رمزگذاري پيام رمز گشايي مقصد

(فرايند ارتباط)

ادوين امري (در : ساروخاني ، 1373) ارتباط را در معنای عام آن چنین تعريف مي كند : " ارتباط عبارت است از فن انتقال اطلاعات ، افكار و رفتارهاي انساني از شخصي به شخص ديگر " . برخي نيز ارتباط را انتقال معاني يا پيام از طريق نمادهاي چند مي دانند . صاحب نظران مختلف تعاريف متفاوتي از اين مفهوم ارائه کرده اند ، ولي تعريفی که بیشتر مورد توجه قرار گرفته این است که ارتباط " فرايند انتقال پيام از فرستنده به گيرنده پيام به شرط اینکه ذهنيات مورد نظر فرستنده به گيرنده انتقال يابد بالعكس است " .

بنابراين هر عاملي که باعث شود هر يك از عوامل فرايند ارتباط دچار اختلال شود در حقيقت مانع جريان آزاد اطلاعات شده است .

موانع جريان آزاد اطلاعات

ايجاد مانع بر سر راه جريان آزاد اطلاعات ابزاري براي توليد و حفظ قدرت در نظامهاي حكومتي خودكامه است . آنتوني اسميت (در : هريس ، 1381) معتقد است :

« ايجاد مانع بر سر جريان اطلاعات ، شيوه قدرت هاي استبدادي درون دولت ها است . اين مانع به خودي خود مي تواند بازدارنده رشد اقتصادي باشد . در بحث جغرافياي سياسي اطلاعات ، جريان آزاد اطلاعات جايگزين جديدي براي بحث قديمي تر « مطبوعات آزاد » است » .

اطلاعات ماهيتاً شبیه مواد معدني است . لذا هنگامي که توسط جامعه يا کشوري توليد شد بايد در اختيار بخش هاي مختلف جامعه قرارگيرد تا مورد بهره برداري قرارگيرد . جريان اطلاعات را مي توان منحرف کرد و يا براي مقاصدي خاص با نفع گروههاي معين به جريان انداخت . اسميت عقیده دارد مشکلات محرمانگي ، دسترس پذيري ، امتياز تجاري ، علاقه عمومي ، تخصيص بودجه ، اولويت و ارزش از نوع مشکلاتي هستند که هر جامعه همواره در طول تاريخ مجبور به بحث درباره آن بوده است . الان نيز بايد همان کار را در قالب جيد انجام دهد .

اغلب صاحب نظران حوزه هاي مختلف موانع جريان آزاد اطلاعات را از منظر حوزه خود برشمرده اند . اکثر اين موانع مشترك است اما دسته بندي آنها متفاوت مي باشد . عده اي مسائل سياسي و عده ديگر مشکلات اقتصاد و عده اي نيز معضلات و مختصات فرهنگي را در اين باره محور قرار داده اند .

موانع جريان آزاد اطلاعات در کشورهاي کمتر توسعه يافته

کشور ها و جوامع کمتر توسعه یافته با موانعی در جریان تولید و توزیع اطلاعات مواجه هستند؛ مهم ترین موانع عبارتند از:

1. شکاف دیجیتالی

شکاف دیجیتالی به اختلاف سطح دستیابی به امکانات سخت افزاری و تجهیزات نرم افزاری در بهره وری از دانش و معرفت روز آمد در سطح ملی و بین المللی اطلاق می شود. نخستین بار واژه "شکاف دیجیتالی" توسط لاری ایروینگ از کارمندان ارشد دولت ایالات متحده امریکا به کار برده شد، منظور او از این واژه اشاره ای بود به افرادی در خانواده ها که از سخت افزار و نرم افزار تکنولوژی بهره مند بودند و انبوهی از افراد که توان خریداری این ابزار را نداشتند. (شعبانی، 1383)

بنابراین می توان « وجود فاصله برای دسترسی به خدمات اطلاعاتی » را از این گفته استنباط نمود. برای مثال دراگو لانسکو (2002) در آماری اشاره کرده است در ایالات متحده هر دو نفر یک رایانه دارند در حالی که در آفریقا هر 6000 نفر از یک کامپیوتر بهره می برند.

با وجود پیشرفتهای فراوانی که در دوره پس از جنگ جهانی دوم، بر اثر دگرگونی های تکنولوژیکی و به ویژه همگرایی ارتباطات راه دور، ارتباطات رایانه ای و ارتباطات سمعی و بصری که در جهان پدید آمد، کشورهای جنوب به سبب شکاف های اقتصادی شدیدی که بین کشورهای توسعه یافته و کشورهای توسعه نیافته، از لحاظ امکانات ارتباطی، وجود دارد، نتوانستند از مزایای تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات در چند دهه گذشته بهره مند شوند. به همین جهت کشورهای اخیر نه تنها در توسعه ارتباطات و استفاده از ارتباطات در خدمت توسعه، به موفقیت های لازم دست نیافتند، بلکه برخی زمینه ها، شکاف های ارتباطی و اطلاعاتی قبلی این کشورها با کشورهای پیشرفته صنعتی افزایش پیدا کرده است. همین شکاف باعث شده است تا این کشورها نتوانند زیرساختهای لازم برای برقراری ارتباط از راه دور و دسترسی به اطلاعات ارائه شده در شبکه های بین المللی را ایجاد نمایند و یا اگر ایجاد کرده اند فاصله زیادی با تکنولوژی روز دنیا دارد.

2. سطح زندگی جامعه و عدم قدرت خرید: در کشورهای توسعه نیافته، تعداد کمی از افراد جامعه می توانند یا در خانه رایانه داشته باشند و هزینه اتصال به اینترنت را پردازند و یا بتوانند هزینه اجاره آن را پردازند و نیز داشتن رایانه مستلزم آموزش نیز می باشد که پرداخت هزینه آن دشوار می باشد. دراگولنسکو (2002) اشاره می کند خریداری یک رایانه در ایالات متحده معادل 1000 دلار است که پس انداز یک ماه حقوق یک شهروند متوسط آمریکایی است درحالیکه این مبلغ برای یک شهروند بنگلادشی تمامی دستمزد او در طول 48 ماه است.

3. میزان سواد و سطح آموزش: در کشورهای جنوب میزبان بی سوادان جامعه بسیار بیش از جوامع توسعه یافته می باشد. بیسوادی یکی از عوامل مهمی است که باعث عدم استفاده از اطلاعات می باشد. افرادی هم که باسواد محسوب می شوند برای استفاده از تکنولوژی های ارتباطی و اطلاعاتی باید دوره های آموزشی خاصی را سپری نمایند دارای هزینه است. در مراکز آموزشی نیز ضعف عمده در عدم توانایی استفاده از اطلاعات بدست آمده در حل مسائل و مشکلات می باشد.

4. عدم توسعه فرهنگی: در کشورهای عقب نگهداشته شده، فرهنگ استفاده بهینه از دانش و اطلاعات جهت تصمیم گیری در امور و کاربرد اطلاعات در کلیه شئون زندگی رواج نیافته حتی در مراکز آموزش عالی نیز بهره گیری از اطلاعات به صورت بهینه که خود تولید علم جدید نماید وجود ندارد و در اکثر موارد کشورهای جنوب مصرف کننده اطلاعات هستند و به گفته دراگولنسکو (2002) در حدود 90 درصد منابع اطلاعاتی در ممالک پیشرفته غربی اسقرار دارد. مک لوهان (در نوروزی، 1375) تغییرات نظامهای اجتماعی رانشی از نظامهای ارتباطی می داند. به این معنا که رسانه ها از طریق پیامهای خود برفرنگ و تفکر تاثیر می گذارند.

5. عدم توسعه سیاسی: کشورهای جنوب، به علت نوع حاکمیت های سیاسی آنها که اکثرا از بی ثباتی رنج می برند از اعمال سانسور شدید بر انواع رسانه های جمعی و خدمات اطلاع رسانی و اهمه ای نداشته و این امر را به انحاء مختلف مانند حفظ امنیت ملی، حفظ حقوق شهروندی و اقتدار، حق خود دانسته و مانع از جریان آزاد اطلاعات در جامعه می شوند. ترس این حکومتها این است که مردم با اطلاع یافتن از فعالیتهای آنها که اکثرا هم شفاف سازی نمی شود حقوق خود را مطالبه نمایند. امروزه مخفی کاری و اطلاعات گمراه کننده جنبه مهمی از رفتار سیاسی دولت هاست. (وبستر، 1382)

6. طرز تعامل با اعتقادات سنتی : در برخی از جوامع کشورهای توسعه نیافته ، اعتقادات سنتی و مذهب دستاویزی است برای رسیدن به اهداف سیاسی به همین علت با نشان دادن جنبه های مخرب استفاده از شبکه های جهان وبدون اشاره به فواید این وسیله ارتباطی افراد را از استفاده از آن منع می کنند .

7. چگونگی گشودگی در برابر کشورهای خارجی : اکثر کشورهای جنوب به علت پیشینه تاریخی و تصور چهره استعماری از کشورهای غربی و صنعتی ، در برابر تکنولوژی ارتباطی و اطلاعاتی واکنش های منفی نشان می دهند و آن را عاملی برای تداوم بهره کشی می پندارند .

8. اعمال محدودیت وسانسور رسانه ای : این حرکت به طور عمده به دلایل سیاسی انجام می شود وناکارآمدی آن در جریان عمل به اثبات رسیده است.

9. شیوه های تبلیغات سیاسی حکومتی : حکومت ها در جریان اداره کشورها همواره اطلاع رسانی را با پروپاگاندا و تبلیغات سیاسی آغشته کرده وجاناندازی سیاسی را وظیفه رسانه ها می پندارند.

امید است که با بهره گیری از تجربیات سایر ملل قادر شویم ضمن حفظ وحدت ملی و رعایت حقوق شهروندان، از مواهب توسعه وگردش مداوم جریان اطلاعات در دنیای به شدت مرتبط امروزی بهره مند شده و با تولید اطلاعات درخور، از حاشیه نشینی و مصرف اطلاعات، به تولید و عرضه اطلاعات روی آوریم . این روند چالش های ما را کمتر کرده وقادر به تاثیرگذاری بیشتر خواهیم بود.

ان شاء الله

وردی نژاد - کامران

فهرست منابع و ماخذ

1. تاونلی ، چارلز (1380) . " مدیریت دانش و کتابخانه های دانشگاهی " . ترجمه مهدی خادمیان . کتابداری و اطلاع رسانی ، جلد 4 ، شماره 3 ، ص 99_120 .

2. حري ، عباس (1372) . مروري بر اطلاعات و اطلاع رساني . تهران : نشر کتابخانه
3. حسن زاده ، محمد ؛ رحمت الله فتاحي (1383) . " جريان جهاني اطلاعات و چشم انداز ملي ما " . فصلنامه کتاب . دوره 15 ، شماره 2 ، تابستان . ص : 83 _ 106 .
4. داوئيپورت ، تامس ؛ پروساگ لارنس (1379) . مديريت دانش . ترجمه حسين رحمان سرشت . تهران : شركت طراحي مهندسي وتامين قطعات ايران خودرو .
5. ساروخاني ، باقر (1373) . جامعه شناسي ارتباطات . تهران : انتشارات اطلاعات .
6. شرا ، جس (1382) . " شالوده معرفت شناسي علم كتابداري " . ترجمه رحمت الله فتاحي . كتابداري و اطلاع رساني ، جلد 6 ، شماره 1 ، ص : 47 _ 79 .
7. شعباني ، احمد (1383) . " شكاف ديجيتالي در جامعه جهاني " . اطلاع شناسي . سال 2 ، شماره 2 . زمستان . ص : 126 _ 138 .
8. ماتيسشي ، ريچارد (1378) . " درباره سرشت اطلاعاتو دانش وتعبير آن در علوم اقتصادي " . ترجمه فرهاد پولادي نجف آبادي ، كتابداري و اطلاع رساني ، جلد 2 ، شماره 4 ، ص : 101 _ 103 .
9. محسني ، منوچهر (1380) . جامعه شناسي جامعه اطلاعاتي . تهران : ديدار .
- تاريخ (. www.ict.farajoo.com . معتمدنژاد ، كاظم (خرداد ، 1386) . مطالعات ارتباطي با ديده جغرافيايي . در سايت بازديد (1386/3/20)
11. مولانا ، حميد (1371) . جريان بين المللي اطلاعات : گزارش و تحليل جهاني . ترجمه يونس شكرخواه . تهران : مركز مطالعات وتحقيقات رسانه ها
12. ويستر ، فرانك (1382) . نظريه هاي جامعه اطلاعاتي . ترجمه مهدي داودي . تهران : وزارت امور خارجه .
13. هريس ، بليك (1381) . " جغرافياي سياسي اطلاعات " . ترجمه سيروس آزادي . كتابداري و اطلاع رساني ، جلد 5 ، شماره 3 ، ص : 109 _ 114 .

(1Bankapur, M, B (1994). Development, diffusion and utilization of information. New Dalhi, Ashish publishing House.

(2Bollinger. Audrey s. ; Smith, Robert D (2001) . "Managing organizational knowledge as a strategic assest" Journal of knowledge management. Vol.5, n0. 1 .pp.8-18.

(3Borthnick.J (1981). "International information flow: The developing wprld perspective". Cornel international Low Journal. No.4. pp.333_ 354.

(4Dragulanescu, Nicalae_George (2002). "Social impact of the digital divide in a central _ Eastern Eruopean country". The international information and Library Review, 34 (Jun), pp.139_ 151.

(5Hass, E; Roggie, J. (1993). "What message in the medium of information system? International Studies Quarterly, vol., 28, No.3, p. 200.

(6Mowlana, Hamid (1997). Global information and world communication. London: SAGE publication.
P:25

(7Peterson, G. (1990). Information and world perspective. London: book Hall.